

ПОЛТАВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ АГРАРНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
Факультет обліку та фінансів
Кафедра гуманітарних і соціальних дисциплін

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

на здобуття ступеня вищої освіти
бакалавр

на тему: «Демократичний режим: сучасні моделі»

Виконав: здобувач вищої освіти
за освітньою програмою
Політологія
спеціальності 052 Політологія
ступеня вищої освіти бакалавр
групи 1
Ярошенко Р. С.
Керівник: Некряч А. І.
Рецензент: Скрипай О. С.

Полтава 2024 року

ЗМІСТ

ВСТУП	5
РОЗДІЛ 1. ДЕМОКРАТІЯ: ПРАВОВІ ОСНОВИ ТА ІСТОРИЧНІ КОРИННЯ	9
1.1. Концепція та природа демократії, її історичний розвиток	9
1.2. Юридичне оформлення процесу демократизації українського суспільства	14
РОЗДІЛ 2. ВИДИ ПРЯМОЇ ДЕМОКРАТІЇ В УКРАЇНІ	21
2.1. Референдум як інструмент прямої демократії	21
2.2. Практика народовладдя: сучасні тенденції	25
РОЗДІЛ 3. ВПЛИВ ЕЛЕКТРОННОГО ГОЛОСУВАННЯ НА ПОЛІТИЧНУ КОНКУРЕНЦІЮ ТА ПАРТІЙНУ СИСТЕМУ В УКРАЇНІ	31
3.1. Цифровізація демократії: етапи впровадження електронного голосування в Україні	31
3.2. Вплив електронного голосування на ефективність виборчого процесу в Україні	33
ВИСНОВКИ	37
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	40

ВСТУП

Актуальність теми. Демократія, як форма правління, що ґрунтується на принципах народовладдя, свободи та рівності, протягом століть залишається ідеалом для багатьох країн світу. Зародження демократії сягає корінням античних часів, коли в Стародавній Греції та Римі з'явилися перші форми прямого народовладдя. Її становлення тісно пов'язане з розвитком парламентаризму, поділом влади на законодавчу, виконавчу та судову гілки, а також з іншими інститутами, що гарантують свободу та рівність громадян. Однак сьогодні, в епоху стрімких змін та глобальних викликів, демократія стикається з низкою серйозних проблем, які потребують комплексного аналізу та рішучих дій.

Дослідження проблем демократії в сучасному світі має надзвичайну актуальність з кількох причин:

- зростання відчуження громадян від політики. В багатьох країнах спостерігається зниження рівня довіри до влади, що призводить до апатії та демобілізації населення;

- поширення дезінформації. В епоху інформаційних технологій дезінформація та фейкові новини стають серйозною загрозою для демократичних процесів;

- вплив грошей на вибори. Непрозорість фінансування політичних кампаній та зростаючий вплив лобістів ставлять під сумнів рівність участі у виборах.

Вдосконалення демократії потребує комплексного підходу, які будуть спрямовані на активізацію прямої демократії, де буде впровадження інструментів, що дозволяють громадянам безпосередньо впливати на прийняття рішень; підвищення прозорості влади, яке забезпечить вільний доступу до інформації про діяльність органів влади, публікацію даних про бюджет, закупівлі, фінансування політичних партій тощо; боротьба з корупцією, а саме створення ефективних антикорупційних механізмів,

посилення відповідальності за зловживання владою, вдосконалення системи контролю за державними витратами; підвищення рівня політичної культури, стимулювання активної участі громадян у житті суспільства, розвиток критичного мислення, медіаграмотності, правової свідомості та адаптація до нових викликів, розробка і впровадження механізмів, що дозволяють демократії ефективно реагувати на глобальні виклики, враховувати вплив нових технологій, забезпечувати рівні можливості для всіх учасників політичного життя.

Ця робота присвячена дослідженню сучасної демократії та її актуальних форм. У державах із стійкою демократичною системою існують різні варіанти прямої демократії. Вони сприяють зміцненню реального народовладдя та підвищенню легітимності державної влади. Вивчені механізми покращення демократичних процесів у розвинених країнах та країнах з перехідною економікою допомагають визначити шляхи вдосконалення основ демократії і в нашій державі. Навіть в умовах воєнного стану це завдання залишається важливим.

Метою роботи є дослідження впровадження форм прямої демократії в Україні, проаналізувати різні моделі та форми демократії як в історичному, так і в сучасному контексті, з метою визначення найкращих механізмів для створення стійкої демократії в Україні, а також обґрунтувати впровадження електронного голосування для підвищення ефективності виборчого процесу в Україні.

Поставлена мета досягається шляхом реалізації таких **завдань**:

- проведення історичного аналізу становлення інституту демократії, дослідити його еволюцію від античності до наших днів, окресливши ключові етапи, форми та моделі;
- визначити властивості історичних форм демократії, які зберегли свою актуальність в сучасних умовах, та проаналізувати їх можливість адаптації до українських реалій;
- здійснити дослідження основних концепцій демократії, розроблених

мислителями епохи Просвітництва та сучасними політологами, з акцентом на теорії, які пропонують шляхи вирішення сучасних викликів демократії;

- проаналізувати сучасні форми демократії, висвітливши їх особливості, переваги та недоліки, з фокусом на моделі, які успішно функціонують у країнах з подібними до України історичними, культурними та політичними особливостями;

- проаналізувати перспективи електронного голосування для підвищення ефективності та легітимності виборів в Україні;

- визначити оптимальні механізми стабілізації демократичних інститутів та побудови консолідованої демократії в Україні, з урахуванням історичного досвіду, сучасних викликів та особливостей українського контексту.

Об'єктом дослідження є вивчення природи та сутності демократії як ключового інституту сучасної політики.

Предметом дослідження є моделі демократії в сучасних умовах, а також механізми демократизації політичних систем країн перехідного типу.

Методи дослідження. Для досягнення мети дослідження було використано комплекс методів, що відповідають його об'єкту та предмету:

- загальнонаукові методи: аналіз, синтез, абстрагування, узагальнення, індукція та дедукція. Ці методи дозволили виявити особливості функціонування демократії як політичної системи;

- системний та структурно-функціональний методи: сприяють розкриттю структурної будови демократії, визначенню її основних елементів та їх функцій, а також принципів взаємодії з навколишнім середовищем;

- група порівняльних методів: дає змогу порівняти демократію з іншими політичними системами, а також з різними формами та моделями демократії;

- історичний метод: дозволяє проаналізувати історичний процес та динаміку становлення демократії.

Наукова новизна. Дослідження пропонує поглиблений аналіз різних моделей та форм демократії в контексті їх можливого застосування в Україні, з урахуванням її історичних, культурних та політичних особливостей.

Огляд використаних джерел. Вивчення проблем демократичного устрою держави протягом століть привертало увагу науковців з усього світу. Їхні праці, ґрунтуючись на досвіді різних країн та епох, дають нам глибоке розуміння сутності демократії, її плюсів та мінусів, а також шляхів її розвитку та вдосконалення. Класичні теорії демократії були створені у працях видатних політичних мислителів, таких як Х. Арендт, З. Бжезінський, Р. Даль, С. Ліпсет, С. Хантінгтон та Й. Шумпетер. Вони розкрили основні принципи роботи цього інституту.

Серед українських науковців, які зробили значний внесок у вивчення демократії, можна виділити: А. Ткачук М. Баймуратов, О. Батанов, М. Беженар, В. Ковальчук, В. Шаповал А. Колодій, А. Кормич, М. Бондар, О. Дашковська та інші.

Практична значущість. Результати дослідження можуть бути використані для розробки стратегії розвитку демократії в Україні з урахуванням сучасних викликів та потреб українського суспільства; покращення роботи державних інституцій та підвищення їхньої ефективності; підвищення рівня політичної культури громадян та активізації їх участі в політичному житті; розвитку співпраці з демократичними країнами та міжнародними організаціями.

Структура та обсяг кваліфікаційної роботи. Кваліфікаційна робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків і списку використаних джерел. Загальний обсяг: 42 сторінки, кількість джерел – 35.

РОЗДІЛ 1

ДЕМОКРАТІЯ: ПРАВОВІ ОСНОВИ ТА ІСТОРИЧНІ КОРИННЯ

1.1. Концепція та природа демократії, її історичний розвиток

Етимологія терміна «демократія» сягає давньогрецької мови, де він походить від двох слів: «kratos» (влада) та «demos» (народ). Ця етимологія чітко підкреслює фундаментальний принцип демократії – верховенство влади народу. Народ володіє суверенним правом бути верховним правителем у всій державі. Ідею демократії вперше висловив давньогрецький історик Геродот у V столітті до н.е. Він описував демократію як державу, побудовану на рівності (по-грецьки «ізономія») [12, с. 34].

Вважається, що саме афінський стратег Перікл вперше вжив термін «демократія» у його сучасному значенні. Він проголосив: «Ми називаємо себе демократією, тому що наше управління знаходиться в руках багатьох».

Ці етимологічні та історичні факти підкреслюють ключові принципи демократії:

- влада в державі належить народу;
- всі громадяни мають рівні права та свободи;
- управління державою здійснюється через вільно обраних представників;
- важливим елементом демократії є участь громадян у політичному житті.

Демократія – це не просто форма правління, а система цінностей, яка ґрунтується на свободі, рівності та справедливості. Вона постійно розвивається та адаптується до нових викликів, але її фундаментальні принципи залишаються незмінними.

Державні форми демократії були добре відомі античному світу. У Стародавній Греції демократія розглядалася як особлива форма організації державної влади, де управління здійснюється не однією особою (як у монархії

чи тиранії) і не обмеженою групою людей (як у аристократії чи олігархії), а всіма громадянами, які мають рівні права на участь в управлінні державою. Класичним прикладом такої системи була Афіньська республіка, що виникла у V столітті до н.е. Демократичний розвиток Афін розпочався з реформ архонта Солона, який звільнив плебс від державних податків і надав усім громадянам право обирати посадовців (магістратів) та вимагати звітності від них. Ідеї вибору та контролю над правителями, а також добровільна згода на верховенство права, активно розвивалися і поширювалися під час правління Перикла у V столітті до н.е.

Сучасні демократичні системи мають своє коріння у формах правління, що виникли наприкінці XVII-XIX століть під сильним впливом лібералізму. На цих засадах базувалася філософія Дж. Локка, С. Монтеस्क'є та Ж.-Ж. Руссо. Класична ліберальна демократія відзначається кількома ключовими рисами: вона базується на ідеї «загального блага для всіх», що формується на основі спільної волі; передбачає розмежування особи, суспільства та держави; розділяє державу і громадянське суспільство як автономні сфери; обмежує конституційно та інституційно повноваження держави; захищає права меншин від домінування більшості; декларує політичну рівність усіх громадян; надає особам фундаментальні, невід'ємні права та закріплює їх як основний елемент політичної системи, дотримується принципу національного суверенітету; впроваджує парламентаризм і перевагу представницьких форм політичного впливу; поділяє владу, створюючи систему стримувань і противаг для ефективного контролю громадян над державою і запобігання зловживанням владою [12, с. 106].

Як зазначав у XVIII столітті С. Монтеस्क'є, суспільство здатне контролювати лише ту владу, яка є поділеною, з частинами, що протистоять одна одній; політична участь обмежена, люди розглядаються як суб'єкти влади, зокрема власники-чоловіки, тоді як представники нижчих рівнів, особливо наймані працівники та жінки, були виключені з числа виборців. У більшості західних демократій до середини XX століття зберігалися майнові

та інші кваліфікації як обов'язкові умови для отримання права голосу (наприклад, у деяких штатах США виборчий податок був скасований лише в 1961 році); демократія мала формальний характер, виходячи з вузького розуміння свободи як відсутності примусу та обмежень.

На початку 90-х років ХХ століття в політології з'явилося поняття «демократична хвиля». За визначенням С. Хантінгтона, це означає «перехід групи країн від недемократичних режимів до демократичних у певний період часу, при цьому кількість таких країн суттєво перевищує кількість тих, у яких за той самий період відбувається зворотний процес».

Згідно з частиною 2 статті 5 Конституції України, народ є носієм суверенітету та єдиним джерелом влади в Україні, здійснюючи її безпосередньо або через державні органи та органи місцевого самоврядування [14]. Існує кілька підходів до визначення терміну «демократія». Найбільш поширеним є етимологічний підхід, що базується на походженні цього слова. Авраам Лінкольн визначив демократію як управління «від народу, силами народу і для народу».

Емпіричний підхід до визначення демократії передбачає її уточнення через аналіз суспільно-політичної практики демократичних країн. Р. Даль запропонував термін «поліархія» як конкретну альтернативу абстрактному поняттю «демократії». Для нього демократія — це ідеал, тоді як поліархія є її реальним втіленням, яке передбачає правління меншості, обраної народом на змагальних виборах.

Однак найпоширенішим є розуміння демократії як народовладдя. У цьому контексті наголос часто робиться не стільки на права і свободи громадян, скільки на особливий характер форми держави. Демократія визначається як «форма держави, заснована на визнанні народу як джерела влади, його права брати участь у вирішенні державних справ, у поєднанні з широким спектром громадянських прав і свобод». Очевидно, що визначити єдиний і остаточний термін для демократії складно, оскільки вона змінюється,

набуває різних конкретних форм на певних етапах свого розвитку та наповнюється різним змістом.

Демократія, будучи формою народовладдя, ґрунтується на фундаменті моральних, політичних, юридичних та економічних цінностей. Ці цінності, що панують у суспільстві, є відображенням переконань людей, на яких воно базується.

В основі демократії лежать принципи політичних прав та свободи особистості. Це правова держава, де влада належить більшості, але з урахуванням прав людини та верховенства права. Ці принципи та цінності мають глобальне, загальнолюдське значення для всієї цивілізації.

Моральні та політичні цінності, які здобули міжнародне визнання, знаходять своє відображення в конституціях майже всіх сучасних держав. Еволюційний розвиток суспільства та держави неможливий без дотримання цих основоположних принципів, адже саме вони роблять народовладдя реальністю.

Відсутність демократичних принципів та цінностей робить неможливим перехід до цивілізованого суспільства, яке ґрунтується на знаннях та функціонує завдяки вільному обміну інформацією. Це підкреслює нагальну необхідність втілення демократичних цінностей у життя. В сучасній юридичній науці народовладдя тісно пов'язане з прийняттям рішень шляхом голосування більшістю.

У США була створена складна система представницької демократії, що включала запровадження посади президента як одноосібного голови держави. Представницькі органи з законодавчими функціями існували на американському континенті ще в колоніальний період, ухвалюючи важливі рішення щодо місцевих податків та інших аспектів місцевого життя [15]. Поступове наростання суперечностей з британською метрополією призвело до проголошення незалежності колоній у 1776 році. У 1787 році було ухвалено Конституцію США, яка встановила чіткий розподіл влади: законодавча влада належить двопалатному Конгресу, виконавча – президенту. Також було

запроваджено систему стримувань і противаг, де повноваження кожної гілки влади взаємно обмежуються іншою. Для великої країни, як США, виявилось необхідним створення представницьких органів нижчих рівнів — територій, штатів і муніципалітетів з обмеженими повноваженнями [25, с. 43]. Хоча представницькі органи територій і штатів були обов'язковими, у менших об'єднаннях проводилися прямі збори громадян. З незначними змінами ця система збереглася до сьогодні, з розширенням демократичних принципів, зокрема прав людини, закріплених у Біллі про права.

Представницька демократія передбачає здійснення влади обраними представниками народу, які приймають владні рішення від імені своїх виборців. Ці представники можуть діяти як органи влади або як окремі чиновники, маючи мандати, отримані на виборах. Таким чином, прямі вибори, одна з форм прямої демократії, поєднуються з представницькою демократією.

Пряма демократія полягає у безпосередньому здійсненні влади народом шляхом голосування або підтримки ініціатив, які можуть стати підставою для владних рішень. У конституційному праві пряма демократія розглядається як безпосередня участь громадян у вирішенні державних та суспільних питань. Вона охоплює широкий спектр шляхів участі громадян у управлінні державою, що дозволяє народній волі безпосередньо впливати на формування та реалізацію державної політики, а також на функціонування репрезентативної системи.

Пряма демократія є прямим вираженням волі народу та самореалізацією людьми своїх інтересів і долі, як на рівні окремої держави, так і у взаємодії з іншими народами і державами за їхньою згодою. Вона може здійснюватися через політичні партії, їхні коаліції або інші механізми, а також безпосередньо громадянами. Важливо розуміти, що пряма демократія може відбуватися як на загальнодержавному рівні (наприклад, під час парламентських і президентських виборів, всеукраїнських референдумів), так і на місцевому рівні, чи рівні окремих спільнот або груп.

Отже, історія становлення демократії сягає корінням у глибину століть. Її розвиток відбувався двома ключовими шляхами: пошуком теоретичних підвалин та втіленням їх у практичні механізми. Цей процес продемонстрував, що демократія – це багатогранне явище, яке може мати різні форми та моделі реалізації.

Серед них особливо виділяються дві: пряма та представницька демократія. Останній варіант набув значно більшого поширення, проте й пряма демократія знаходить своє місце в сучасних політичних системах. Вона передбачає активну участь громадян у прийнятті рішень, що робить політику більш прозорою та підзвітною. Ці дві моделі не є протилежними, а радше доповнюють одна одну. Саме поєднання прямої та представницької демократії дає змогу суттєво розширити демократичні засади сучасної політики, роблячи її більш ефективною та репрезентативною.

1.2. Юридичне оформлення процесу демократизації українського суспільства

Стаття 1 Конституції України чітко проголошує, що наша держава є демократичною. Згідно з частиною 2 статті 5, носієм суверенітету і єдиним джерелом влади в Україні є народ. Конституційний Суд України у своїх правових позиціях роз'яснює цю норму так: «Вся влада в Україні належить народові. Народ є первинним, єдиним і невідчужуваним джерелом влади. Народ здійснює свою владу шляхом вільного волевиявлення через вибори, референдуми та інші форми прямої демократії в порядку, встановленому Конституцією та законами України. Також влада здійснюється через державні органи та органи місцевого самоврядування, які формуються відповідно до Конституції та законів України» [12].

Отже, дана конституційна норма окреслює два шляхи реалізації влади народом: пряма демократія, до основних форм якої належать вибори та

референдуми; представницька демократія – здійснення влади через своїх представників в органах державної влади та місцевого самоврядування.

Важливо зазначити, що обидві форми демократії не суперечать, а доповнюють одна одну. Пряма демократія дає можливість народу безпосередньо впливати на прийняття рішень, що стосуються його життя. Це робить владу більш прозорою та підзвітною. З іншого боку, представницька демократія забезпечує більш ефективне управління державою, адже неможливо залучити всіх громадян до вирішення всіх питань [10, с. 249].

Таким чином, поєднання прямої та представницької демократії є основою народовладдя в Україні.

Представницька демократія сьогодні вважається найбільш ефективною формою управління, і більшість країн світу застосовують цю модель в тій чи іншій мірі [13, с. 160]. Для успішного функціонування представницької демократії необхідно дотримуватися кількох важливих критеріїв. Ступінь їх реалізації визначає ефективність системи:

1. Потрібна реальна конкуренція у виборчому процесі. Якщо виборці вважають, що вибори будуть сфальсифіковані або їх результати визначені заздалегідь, неможливо говорити про чесні вибори.

2. Забезпечення вільного зв'язку між громадянами та засобами масової інформації є критичним.

3. Виборці повинні вірити, що мають розумний вибір між кандидатами, які пропонують різні політичні програми.

Стаття 69 Конституції України зазначає, що «воля народу виражається через вибори, референдум та інші форми прямої демократії» [29, с. 240]. Сучасна ситуація дозволяє розглядати взаємодію цих двох форм демократії наступним чином:

1. Пряма демократія слугує основою для формування представницької демократії. Вибори, як ключовий елемент прямої демократії, є необхідною умовою для створення представницьких органів влади.

2. У деяких випадках пряма демократія може підтримувати функціонування представницької демократії, що є важливим для ухвалення значущих рішень. Наприклад, на місцевому рівні збори мешканців можуть виступати як представницький орган місцевого самоврядування.

3. Громадяни мають можливість впливати на діяльність представницьких органів державної влади та місцевого самоврядування за допомогою таких інструментів прямої демократії, як референдуми та громадські збори.

4. Можна стверджувати, що деякі інструменти прямої демократії у певному сенсі виконують функції представницької демократії, будучи частиною спільного «ядра» цих двох форм.

Важко уявити сучасну демократичну державу без виборів. Саме вони є ключовим інструментом формування найважливіших органів влади: парламентів, органів місцевого самоврядування, а також для обрання на виборні посади глав держав [23, с. 14].

Протягом століть вибори пройшли значний шлях еволюції, набуваючи нових юридичних властивостей. Сьогодні проведення вільних та чесних виборів у більшості країн світу слугує чітким маркером існування демократії – влади, що належить народу, який є носієм суверенітету та верховної влади в державі.

Демократія ґрунтується на волі народу, що знаходить вираження у прямому та представницькому народовладді. Референдум, як форма прямої демократії, відіграє важливу роль у реалізації суверенітету народу.

Основні положення:

- стаття 3 частини 21 Загальної декларації прав людини наголошує на тому, що воля народу має бути основою державної влади [16]. Це реалізується через вільні та чесні вибори, що гарантують рівне виборче право;

- стаття 6 Конвенції про захист прав людини та основних свобод підтверджує право на вільні вибори та забезпечує його судовим захистом;

- ефективність інститутів прямої участі в управлінні громадськими справами потребує чіткої регламентації їх статусу, процедури проведення та підпорядкування, а також законодавчого визначення їх місця в конституційній та поточній системі права;

- референдум, як і інші форми прямої демократії, не обмежується лише конституційними питаннями. Пряма та представницька демократія є важливими інструментами народовладдя, що регулюються Конституцією та законами України;

- стаття 1 Закону України «Про всеукраїнський референдум» визначає референдум як форму прямої демократії, що дає можливість українському народу безпосередньо приймати рішення з питань загальнодержавного значення шляхом таємного голосування;

- стаття 72 Конституції України встановлює, що рішення про проведення всеукраїнського референдуму приймається Верховною Радою України або Президентом України відповідно до їхніх повноважень.

Референдум є важливим інструментом прямої демократії, що забезпечує участь народу в прийнятті рішень з важливих питань державного життя. Його роль та порядок проведення чітко визначені в Конституції та законах України.

Закон передбачає, що Президент України оголошує всеукраїнський референдум за народною ініціативою, якщо ця ініціатива відповідає всім вимогам, встановленим Конституцією і законами щодо організації та проведення таких референдумів. Право оголошувати всеукраїнський референдум належить як Президенту, так і Верховній Раді [22].

Сучасна демократія не може функціонувати без законодавчих органів, які формуються за участі політичних партій. У деяких політичних системах конкуренція між партіями замінена іншими формами політичної активності та прийняття рішень [11, с. 141]. Проте загальне виборче право, змагання між політичними партіями та діяльність законодавчих органів залишаються основними складовими демократичного суспільства. Тому наявність і

структура партійних систем суттєво впливають на ефективність і сприйняття демократії громадянами.

Політичні партії є невід'ємною частиною демократичного процесу. Їхня діяльність глибоко проникає у політичне життя суспільства, слугуючи механізмом урегулювання політичних конфліктів і формуючи характер політичного процесу, забезпечуючи взаємодію між суспільством і державою.

Згідно зі статтею 8 Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні», громадяни беруть участь у вирішенні питань місцевого значення через загальні вибори за місцем проживання, забезпечуючи таким чином свою безпосередню участь у місцевому самоврядуванні .

Порядок проведення загальних зборів громадян за місцем проживання регулюється законом та статутом територіальної громади. Відповідно до Положення про загальні збори громадян в Україні, затвердженого Постановою Верховної Ради України від 17 грудня 1993 року № 3748-ХІІ, такі збори скликаються для обговорення найважливіших питань місцевого життя у селах, селищах, мікрорайонах, житлових комплексах, на вулицях, у кварталах, будинках та інших територіальних одиницях [21].

Право брати участь у зборах мають громадяни, які досягли 18-річного віку та постійно проживають на відповідній території. Рішення зборів, ухвалені згідно з чинним законодавством, є обов'язковим для органів територіальної самоорганізації громадян та всіх жителів відповідної території.

Демократія розглядається як система, що враховує різноманіття форм волевиявлення громадян. Вона не лише визначає політичну організацію влади, а й відображає еволюційний баланс між суспільством і владою, традиціями та нововведеннями, свободою людини і соціальними зобов'язаннями. Демократична політична еволюція сприяє стабільності, поєднанню інновацій з традиціями та відповідальній свободі. Вона забезпечує раціональну політику та мінімізує ймовірність насильницьких методів у боротьбі за владу [5, с. 57]. На жаль, сьогодні в Україні часто спостерігається ірраціональна політика, яка призводить до дисбалансу в державі.

Інститути демократії – це явища і процеси політичного життя суспільства, що охоплюють як самі політичні інституції, так і механізми їх впорядкованого функціонування. Таким чином, інститут демократії можна визначити як специфічну форму самоорганізації громадян, яка регулює політичні процеси за участю держави на основі правових норм і принципів. Процес консолідації та визнання основних елементів правових норм, процедур, цінностей і стандартів політичної поведінки, а також засобів контролю за їх дотриманням називається інституціоналізацією.

Ключовим аспектом створення інститутів демократії є визнання суспільством їх існування та здатності ефективно реагувати на суспільні процеси і позитивно впливати на них [4, с. 153]. Механізм розвитку демократичних інститутів включає інтерактивні механізми, які потребують суспільного визнання та легітимності.

Міжнародний пакт про громадянські та політичні права 1966 року в статті 25 проголошує, що кожен громадянин має право і можливість без будь-якої дискримінації та необґрунтованих обмежень:

а) брати участь у веденні державних справ як безпосередньо, так і через вільно обраних представників;

б) голосувати і бути обраним на справжніх періодичних виборах, які проводяться на основі загального і рівного виборчого права шляхом таємного голосування і забезпечують свободу волевиявлення виборців.

Конституція України не деталізує основні характеристики виборчої системи для обрання парламенту, але в пункті 20 частини 1 статті 92 зазначено, що «організація і порядок проведення виборів і референдумів визначаються виключно законами України». Стаття 71 передбачає: «Вибори до органів державної влади та місцевого самоврядування є вільними і здійснюються на основі загального, рівного і прямого виборчого права шляхом таємного голосування».

Постають певні питання щодо законодавчого регулювання референдумів. Прийняття Закону України «Про всеукраїнський референдум»

від 6 листопада 2012 року супроводжувалося втратою закону, який регулював порядок проведення місцевих референдумів, а також введенням законодавства, конституційність якого викликає занепокоєння.

Передусім, йдеться про можливість внесення змін до Конституції України (включно з прийняттям нової редакції) через всеукраїнський референдум з народної ініціативи. Чинна Конституція України детально регламентує порядок внесення змін, зокрема, передбачає спеціальний порядок для змін, що стосуються основ конституційного ладу України.

Таким чином, демократія в Україні належить до «нових демократій», які виникли в контексті третьої світової хвилі демократизації і ще знаходяться на етапі формування.

У науці конституційного права пряма демократія розглядається як безпосередня участь громадян у вирішенні питань державного і суспільного життя. Пряма демократія визначається як система соціальних відносин, у межах якої громадяни мають широкий спектр можливостей для участі в управлінні державними і суспільними справами, завдяки чому воля народу безпосередньо впливає на формування та реалізацію державної політики, а також на функціонування репрезентативної системи [34, с. 16].

Окрім загальноновизнаних форм прямої демократії, таких як вибори та референдуми, Конституція України передбачає й інші форми народного волевиявлення, такі як консультативні опитування, громадські обговорення тощо.

РОЗДІЛ 2

ВИДИ ПРЯМОЇ ДЕМОКРАТІЇ В УКРАЇНІ

2.1. Референдум як інструмент прямої демократії

У сучасних демократичних державах інститути безпосередньої демократії набувають виняткового значення, забезпечуючи активну участь громадян у вирішенні суспільно важливих питань. Серед них інститут референдуму посідає особливе місце, слугуючи прямим механізмом волевиявлення народу.

Теоретичною основою для функціонування інститутів безпосередньої демократії слугує принцип народного суверенітету, закріплений у конституціях багатьох країн. Ще Жан-Жак Руссо у праці «Про суспільний договір» обґрунтував ідею існування загальної волі, або волі народу, яка має бути пріоритетною при прийнятті рішень, що стосуються долі держави та суспільства. Реалізація принципу народного суверенітету потребує не лише його конституційного закріплення, але й ефективних механізмів втілення в життя [5, с. 148]. Саме вибори та референдуми слугують такими механізмами, надаючи громадянам можливість безпосередньо впливати на хід політичних процесів та визначати стратегію розвитку країни.

Типи референдумів включають такі категорії:

- обов'язкові та факультативні референдуми;
- конституційні, законодавчі референдуми та референдуми щодо міжнародних договорів;
- референдуми за народною ініціативою та з ініціативи органів влади;
- імперативні та консультативні референдуми;
- загальнонаціональні та місцеві референдуми.

Обов'язкові референдуми проводяться на основі вимог конституції або інших нормативно-правових актів, що стосуються конкретних питань, рішення щодо яких можуть бути прийняті лише шляхом всенародного

голосування. Цей механізм можна розглядати як наділення громадян, а не представницьких органів, верховною законодавчою владою.

Законодавство, яке визначає підстави для обов'язкових референдумів, зазвичай передбачає, що парламент ухвалює законопроекти, затвердження яких підлягає всенародному голосуванню. У багатьох країнах предметом таких референдумів є конституційні зміни, як, наприклад, у Литві, Польщі та Швеції, або є інші стратегічні питання. У Литві обов'язкові конституційні референдуми охоплюють питання, що стосуються проголошення Литви незалежною демократичною республікою та основ державного ладу [31, с. 64]. У Польщі до обов'язкових референдумів відносяться зміни положень Конституції, які стосуються засад республіканського ладу, а також прав, свобод і обов'язків громадян [30, с. 136].

На відміну від обов'язкових референдумів, які є обов'язковими для проведення за наявності визначених законодавством підстав, факультативні референдуми ініціюються органами публічної влади і проводяться за їхнім бажанням. Ці референдуми охоплюють питання, рішення з яких можуть бути ухвалені безпосередньо органами публічної влади, такими як парламент, уряд, глава держави чи органи місцевого самоврядування. Зазвичай факультативні референдуми використовуються для легітимації важливих для суспільства рішень або для перекладання політичної відповідальності на виборців.

Розподіл референдумів на обов'язкові та факультативні не завжди є чітким. Законодавство деяких країн передбачає проведення обов'язкових референдумів щодо певних питань, однак інші положення можуть нівелювати їх обов'язковість. Наприклад, Конституція Франції вимагає проведення обов'язкових референдумів щодо уступки, обміну або приєднання територій, а також щодо проекту змін Конституції, але ці питання можуть бути розглянуті й парламентом, скликаним у якості Конгресу.

Імперативні референдуми передбачають прийняття рішень, які є обов'язковими для виконання і не потребують подальшого затвердження органами публічної влади. В ЄС імперативні референдуми регулюються

законодавством таких країн, як Болгарія, Естонія, Франція, Греція, Ірландія, Італія та Латвія. У деяких з цих країн (наприклад, Естонія та Ірландія) рішення всіх референдумів є обов'язковими для виконання всіма органами та особами. В інших країнах (Іспанія, Італія, Мальта, Швеція) імперативний характер мають лише референдуми з певних питань. У державах Євросоюзу критерій імперативності рішень референдумів визначається порядком їх ініціювання або кількістю голосів виборців на підтримку питання, винесеного на референдум (як у Польщі, Словенії, Угорщині).

Оскільки питання, винесені на референдум, часто потребують подальших дій з боку органів державної влади після їх схвалення виборцями, у низці країн ЄС законодавство передбачає механізми реалізації рішень референдумів. Наприклад, у Литві законодавче оформлення рішення імперативного референдуму здійснюється відповідно до процедури, розробленої разом із пропозицією проведення референдуму. Важливі рішення консультативних референдумів можуть впроваджуватися парламентом або за ініціативою 300 000 громадян [32].

Питання, що виносяться на референдум, є важливою складовою цього інституту. Якщо їх перелік чітко зазначений у законодавстві, то проблем з визначенням предмету референдуму не виникає. Зазвичай на референдум виносяться питання пріоритетного політичного чи конституційного значення, такі як форма правління, конституція, суверенітет та міжнародні відносини. Якщо ж рішення референдуму є факультативним, то коло питань, що можуть бути винесені на голосування, значно розширюється.

Як правило, на референдуми виносяться такі питання:

- прийняття конституції;
- внесення змін до конституції;
- прийняття законів або інших правових актів;
- дострокове припинення або збільшення строків повноважень державних органів;

- питання, що стосуються міжнародних відносин, у тому числі передачі суверенних повноважень міжнародним організаціям;

- питання, що мають ключове значення для держави і суспільства.

Законодавство більшості європейських країн передбачає проведення референдуму як одну із стадій процесу внесення змін до конституції, що є характерним для таких країн, як Литва, Польща, та Швеція. Практика законодавчих референдумів в ЄС не є широко поширеною [3, с. 132]. У країнах, де такі референдуми практикуються, вони переважно мають консультативний характер, ініціатива їх проведення зазвичай належить органам влади, а не виборцям, хоча рішення цих референдумів можуть мати імперативний характер [33, с. 624].

Згідно зі статтею 1 Закону України «Про всеукраїнський референдум», всеукраїнський референдум є формою безпосередньої демократії в Україні, через яку Український народ здійснює владу, приймаючи рішення з питань загальнодержавного значення шляхом таємного голосування відповідно до процедури, визначеної цим Законом.

Процедура підготовки і проведення всеукраїнського референдуму регулюється Конституцією України, цим Законом та іншими законодавчими актами України [27].

Предметом всеукраїнського референдуму можуть бути будь-які питання, за винятком тих, які не допускаються до розгляду референдумом згідно з Конституцією України та законами України. На всеукраїнський референдум можуть бути винесені декілька питань, що стосуються однієї проблеми.

За предметом всеукраїнський референдум може охоплювати такі питання:

1) схвалення нової редакції Конституції України, внесення змін до Конституції, скасування або визнання нечинним закону про внесення змін до Конституції (конституційний референдум);

2) зміна території України (ратифікаційний референдум);

3) прийняття, скасування або внесення змін до чинного закону України (законодавчий референдум);

4) будь-які питання, за винятком тих, які не допускаються до референдуму згідно з Конституцією України (загальний референдум).

Інститут демократії як форма безпосередньої участі народу в управлінні державою був відомий ще з давніх часів, наприклад, у вигляді плебісциту. Подальше прийняття римського права сприяло розвитку цього інституту в сучасній Європі. Сьогодні під прямою демократією розуміється безпосередня участь громадян у вирішенні питань національного значення. Таким чином, воля народу реалізується через інститут демократії, а найповнішою її формою є референдум [20, с. 348].

Зазвичай на референдуми виносяться політичні чи конституційні питання, пов'язані з формою правління, конституцією, суверенітетом та міжнародними відносинами. Якщо рішення про проведення референдуму не є обов'язковим, то спектр питань для голосування може бути значно ширшим і включати різноманітні теми.

2.2. Практика народовладдя: сучасні тенденції

Сучасні демократії втілюють свої принципи та функціонують через два основних канали: пряму та представницьку форми. Кожна з них володіє унікальними властивостями, що робить їх доповненням одна одної.

Пряма демократія ґрунтується на безпосередній участі народу в ухваленні рішень. Це може відбуватися через референдуми, народні збори, інші форми прямого волевиявлення. Її перевагами є високий рівень легітимності, підзвітність та відкритість. Проте, реалізація прямої демократії може бути складною, неефективною та потребувати від учасників певного рівня компетентності.

Представницька демократія, навпаки, передбачає обрання представників, які діють від імені народу. Ці представники формують органи влади, що ухвалюють рішення з різних питань. Її переваги полягають в економії часу та ресурсів при прийнятті рішень, залученні фахівців та представництві різних груп населення. Проте, існують й ризики, пов'язані з можливою зловживанням владою, відсутністю прямого впливу народу та низьким рівнем підзвітності.

Поєднання прямої та представницької демократії дозволяє нівелювати недоліки та використовувати сильні сторони обох форм. Наприклад, референдуми можуть використовуватися для ухвалення важливих рішень, а представницькі органи влади - для вирішення поточних питань.

Оптимальна модель демократії залежить від конкретних умов та історичних особливостей кожної країни. Вона має ґрунтуватися на принципах верховенства права, рівності перед законом, свободи слова та інших основоположних демократичних цінностях.

Сучасна демократія не обмежується лише прямою формою, а еволюціонує та збагачується новими практиками. Серед них виділяються плебісцитарна та партисипаторна моделі, які мають свої особливості та доповнюють класичну пряму демократію [11, с. 142].

Плебісцитарна демократія характеризується домінуючою роллю харизматичного лідера, який спирається на народну підтримку та використовує її для зміцнення своєї влади. Цей лідер часто вдається до авторитарних методів правління, апелюючи до емоцій та почуттів людей, а не до раціональних аргументів. Плебісцитарна система не ґрунтується на чітких правових нормах, що регулюють механізми прямого народовладдя. Тому народна воля часто виражається через стихійні акції протесту, мітинги та демонстрації, а не через формалізовані процедури.

Партисипаторна (учасницька) демократія, на відміну від плебісцитарної, не зосереджує владу в руках однієї людини. Вона наголошує на активній участі громадян у політичному житті та наданні їм можливості впливати на

прийняття рішень на різних рівнях. Ця модель передбачає широкий спектр форм політичної активності, від стихійних протестів до організованих громадських ініціатив, від індивідуальних звернень до влади до колективної роботи над проектами місцевого розвитку.

В Україні партисипаторна демократія знаходить своє втілення у таких формах, як загальні збори громадян, місцеві референдуми, бюджети участі, діяльність органів самоорганізації населення, громадські слухання, звернення до депутатів та участь громадських організацій у розробці та реалізації проектів місцевого розвитку. Крім того, існують дорадчі та консультативні ради при органах державної влади та місцевого самоврядування, які також сприяють залученню громадян до процесу прийняття рішень [17].

Важливо зазначити, що жодна з цих моделей демократії не є самодостатньою. Кожна з них має свої сильні та слабкі сторони, тому їх поєднання та адаптація до конкретних умов країни є ключовими для розвитку стійкої та ефективної демократичної системи. Пряма демократія забезпечує безпосередній вплив народу на владу, але може бути складною та неефективною у великих країнах. Плебісцитарна демократія мобілізує суспільство, але ризикує перетворитися на авторитарне правління. Партисипаторну демократію не слід розглядати як окрему форму народовладдя. Вона не замінює представницьку систему. Партисипатизм сприяє тісній взаємодії і комунікації між владними структурами різних рівнів та громадськістю. Він дозволяє громадянам брати активну участь у політичних процесах і впливати на підготовку та реалізацію політичних рішень.

Вивчення принципів функціонування системи прямої демократії неможливе без визначення її основних інститутів. Під інститутом у цій ситуації слід розуміти сукупність політико-правових норм, суспільно-політичних процесів та політичних установ, які прямо чи опосередковано пов'язані з реалізацією владних повноважень. Незважаючи на важливість та актуальність інститутів прямої демократії, це питання залишається недостатньо дослідженим у вітчизняній політичній науці.

Повноцінні інститути прямої демократії – це ті, які ґрунтуються на безпосередній участі народу у підготовці, ухваленні та реалізації владно-управлінських рішень. Це не просто констатація факту, що народ є джерелом влади, а реальний зміст відповідних повноважень. Ключовою ознакою цих інститутів має бути реальна участь народу у владному волевиявленні з подальшим оформленням цього акту в конкретний нормативний акт [18, с.141].

Класифікація інститутів прямої демократії має важливе методологічне значення. Це дозволяє визначити її як систему, а також з'ясувати основні підходи до її змістовного аналізу [24, с. 194]. Таке розуміння сутності класифікації дає підстави виділити такі типи інститутів прямої демократії:

- інститути прямого народовладдя: референдум, народна ініціатива, відкликання, пряме голосування;
- інститути громадянської участі: громадські слухання, громадські обговорення, консультативні органи при органах влади, громадський контроль;
- інститути самоорганізації населення: збори громадян, мітинги, демонстрації, пікети, страйки.

Важливо зазначити, що всі ці інститути не існують ізольовано один від одного, а доповнюють і взаємозбагачують один одного. Їх поєднання та адаптація до конкретних умов країни є ключовими для розвитку стійкої та ефективної системи прямої демократії [9, с. 82].

Згідно з процедурами практичного впровадження, інститути класифікуються на обов'язкові та факультативні. Обов'язкові реалізуються відповідно до конституційно-правових вимог і включають вибори, референдуми та діяльність органів самоорганізації населення. Факультативні інститути стосуються дорадчої діяльності громадян та їх об'єднань. Важливою є типологія інститутів прямої демократії, яка визначає безпосередню роль громадян у процесах ухвалення політико-владних рішень. Серед інститутів прямої демократії можна відзначити «чисті» інститути прямої демократії та

змішані інститути, які поєднують ознаки прямої та представницької моделей демократії.

У «чистих» інститутах прямої демократії громадяни відіграють визначальну роль на всіх етапах реалізації відповідних рішень. Вони можуть запропонувати прийняття певного рішення, представити свій варіант рішення, подати петицію з ініціативою, підтримати її, обговорювати проекти майбутніх рішень та голосувати щодо змісту питань. Ці інститути включають збори, референдуми, відкликання депутата чи виборної посадової особи, а також розпуск виборного органу влади.

Другий тип інститутів передбачає обмежену участь громадян у процесі прийняття рішень. У цих інститутах громадяни не мають права ініціативи щодо ухвалення будь-якого рішення, як у випадку з виборами та більшістю референдумів. У деяких випадках громадянам надається право ініціативи щодо прийняття рішення, але без права розгляду питання щодо його змісту. Остаточне рішення в таких випадках належить виборному представницькому або призначеному виконавчому органу влади.

Політичні інститути – це не просто набір установ та організацій з чіткою структурою й підпорядкуванням. Це складний механізм, який протягом часу формується з норм, правил та відносин, що регулюють політичне життя як на рівні організацій, так і між людьми. Іншими словами, політичні інститути – це «триєдина цілісність», що поєднує в собі організацію, норми та відносини [19, с. 612]. Серед ключових елементів, що визначають сутність та функціонування політичних інститутів, можна виділити: конституцію – основоположний нормативний акт, який закріплює базові принципи суспільно-політичного ладу; механізм розподілу влади, чітко організований та дієвий, який функціонує за принципом стримувань і противаг; демократично обрані або сформовані органи влади та посадові особи, що виконують свої обов'язки виключно в рамках конституційно-правового поля.

Особливе значення мають органи влади, і найважливішим серед них є законодавчий орган, або парламент. Саме через нього реалізовується

суверенітет народу, який трансформується в суверенітет держави. Парламент виконує законодавчу функцію, системно регулюючи всі сфери суспільного життя.

В системі поділу влади інститут виконавчої влади відіграє особливу роль, маючи чітко визначений обсяг конституційно оформлених повноважень. На нього покладається не лише впровадження у життя рішень, ухвалених законодавчою владою, але й відповідальність за правопорядок, внутрішню та зовнішню безпеку країни.

Для виконання цих завдань структура виконавчої влади включає так званий «силовий блок» – збройні сили, органи внутрішніх справ, національної безпеки. Їхня діяльність, згідно з принципами демократії, має ґрунтуватися на чітко регламентованих законом нормах. На центральному та місцевому рівнях функції виконавчої влади здійснює уряд та підпорядковані йому органи. Уряд, як колегіальний орган, приймає рішення шляхом голосування. Очолювати його може окрема особа – прем'єр-міністр, або президент.

Ще одним важливим демократичним інститутом влади є інститут президентства. Президент, як глава держави, може обиратися безпосередньо народом, парламентом або спеціально створеним органом (наприклад, Федеральними зборами у Німеччині). Наявність одноосібного глави держави посилює ефективність владного механізму, надаючи йому можливість оперативного управління [2, с. 11].

Однак повноцінна та стабільна демократія потребує не лише чіткого визначення повноважень кожного органу влади, але й певної збалансованості між ними. Жодна з гілок влади не повинна домінувати над іншими. Цей принцип реалізується завдяки механізмам стримувань і противаг, які передбачають взаємне обмеження повноважень різних гілок влади. Це гарантує певну рівновагу та запобігає зловживанню владою.

Таким чином, інститути виконавчої та президентської влади, взаємодіючи та стримуючи один одного, забезпечують функціонування демократичної системи й гарантують дотримання прав та свобод громадян.

РОЗДІЛ 3

ВПЛИВ ЕЛЕКТРОННОГО ГОЛОСУВАННЯ НА ПОЛІТИЧНУ КОНКУРЕНЦІЮ ТА ПАРТІЙНУ СИСТЕМУ В УКРАЇНІ

3.1. Цифровізація демократії: етапи впровадження електронного голосування в Україні

Виборчий процес, регламентований Конституцією та законодавством України, не обмежується днем голосування [26]. Це комплексна система, що забезпечує вільне та чесне волевиявлення громадян на всіх його етапах.

Голосування, безперечно, є кульмінацією виборчого процесу. Саме під час нього люди реалізують своє право обирати представників, які формують органи державної влади та захищають інтереси суспільства. Від якості проведення голосування залежить не лише політичний, але й соціальний та економічний розвиток країни. Тому його правове регулювання та забезпечення чесності є надзвичайно важливими завданнями.

Традиційно голосування відбувається на виборчих дільницях за допомогою бюлетенів. Проте, сучасні технології відкривають нові можливості. Електронне голосування може стати зручною альтернативою, здатною підвищити явку та доступність виборів.

Незалежно від способу голосування, головним пріоритетом залишається його неупередженість та прозорість. Кожен голос має бути врахований, а воля народу – реалізована.

Впровадження системи електронного голосування слід здійснити в кілька етапів. Спочатку потрібно розробити та офіційно затвердити Державну програму «Впровадження системи електронного голосування в Україні» [8, с. 42]. Далі необхідно провести економічні розрахунки та оцінити разові витрати на проведення таких виборів. Третім кроком є реалізація програми з максимальним використанням національного інтелектуального потенціалу та врахуванням міжнародного досвіду. На

четвертому етапі потрібно привести чинне законодавство України у відповідність до міжнародних норм і вимог. Нарешті, п'ятий етап полягає у розробці повномасштабного проекту та його впровадженні в експлуатацію.

Для успішного впровадження електронного голосування серед виборців необхідно дотримуватись наступних рекомендацій:

1. Чітко пояснити причини, цілі та переваги запровадження електронного голосування.

2. Важливо усвідомлювати, що електронне голосування перебуває на стадії розробки. Спочатку слід впроваджувати рішення, яке найкраще відповідає конкретній місцевості з точки зору потреб, терміновості, витрат і часу.

3. Вивчати міжнародний досвід, щоб уникнути можливих проблем, розуміючи, які типи систем використовуються у світі.

4. Мати переконання, що електронне голосування є найкращим рішенням для нашої країни на даний момент.

5. Залучати до процесу всіх учасників, які безпосередньо беруть участь у виборах.

6. Забезпечити прозоре тестування і сертифікацію системи незалежним агентством. Аудити мають проводитися протягом усього процесу для незалежної перевірки результатів. Прозорість у сертифікації та тестуванні зміцнює довіру, надаючи зацікавленим сторонам доступ до відповідних процедур і документації.

7. Впровадження електронного голосування потребує часу. Зазвичай технічна реалізація системи триває не менше року після укладання контракту з переможцем тендеру. Поспіх у технічній підготовці, особливо в умовах перехідного періоду, може призвести до проблем. Ефективність електронного голосування досягається поступовим розширенням пілотних проектів протягом кількох виборчих циклів.

8. Для успішного проведення виборів необхідний кваліфікований персонал, тому слід розробити план підготовки та підвищення кваліфікації для

громадськості та виборців. Добре поінформовані виборці зможуть голосувати як електронним способом, так і традиційним, що підвищить довіру до прозорості і чесності виборів.

9. Вартість впровадження електронного голосування може бути високою. Для забезпечення безпеки і надійності системи її потрібно постійно переглядати, оновлювати та адаптувати відповідно до нових вимог. Оцінюючи вартість, важливо враховувати загальну вартість володіння протягом усього строку корисного використання, а не лише разову вартість придбання.

10. Довіра до системи формується роками, але втратити її можна за один день. Хоча на соціальне сприйняття електронного голосування може піти багато часу, зневіра в ефективності цього процесу може настати швидко.

3.2. Вплив електронного голосування на ефективність виборчого процесу в Україні

Електронне голосування є одним із ключових елементів впровадження політики електронної демократії в нашій країні. Воно включає не лише процес голосування, а й забезпечення громадян відкритою інформацією, надання адміністративних послуг через Інтернет і контроль за виконанням прийнятих рішень [28]. На міжнародному рівні електронне голосування використовується в найбільш розвинених і демократичних країнах, де воно служить для підвищення ефективності виборчого процесу, зміцнення суспільної довіри до виборів, забезпечення прозорості їхніх результатів і мінімізації фальсифікацій та шахрайства.

Створення надійної та ефективної системи електронного голосування сприятиме кращому захисту волевиявлення виборців, спрощенню підрахунку голосів та прискоренню оголошення результатів. Однак успіх залежить від ретельного планування та продуманості системи, інакше можуть виникнути серйозні проблеми, що знизять її ефективність.

Нині електронне голосування впроваджують найрозвиненіші країни, зокрема ті, які не мають великих територій або історичних військових конфліктів. Це свідчить про те, що можливість впровадження такої системи у всіх країнах світу залишається обмеженою. Система повинна працювати стабільно і бути захищеною від зовнішніх втручань та махінацій, щоб забезпечити її надійність та ефективність.

Аналізуючи інформацію, яка зазначена в таблиці 1.1 можна окреслити можливі шляхи реформування виборчої системи, впровадження інновацій у процес голосування та покращення розгляду спорів [7]. Усі ці питання тісно пов'язані між собою. На даний момент необхідно переглядати і вдосконалювати окремі положення виборчого законодавства, вносити зміни до Виборчого кодексу, а також проводити реструктуризацію та оновлення виборчих інститутів.

Таблиця 3.1

Сильні та слабкі сторони електронного голосування

Переваги електронного голосування	Недоліки електронного голосування
1	2
Зручність для виборця. Виборці можуть голосувати з будь-якого місця, де є доступ до Інтернету, не обмежуючись часом роботи дільниць.	Висока вартість впровадження. Початкові інвестиції в розробку та впровадження системи електронного голосування можуть бути значними.
Швидкий підрахунок голосів. Автоматизований процес підрахунку значно скорочує час, необхідний для отримання результатів.	Ризики кібербезпеки. Можливість кібератак та хакерських втручань може підірвати довіру до системи.
Прозорість та чесність. Електронне голосування ускладнює фальсифікацію результатів та забезпечує більшу прозорість процесу.	Недостатній доступ до Інтернету. Не всі виборці мають доступ до Інтернету, що може призвести до нерівності в участі у виборах.
Збільшення явки. Зручність та доступність електронного голосування можуть стимулювати більшу кількість людей до участі у виборах.	Складність для деяких груп. Літні люди або люди з обмеженими можливостями можуть відчувати труднощі з використанням системи електронного голосування.
Економія коштів. Зменшуються витрати на друк та розповсюдження бюлетенів, оплату праці персоналу дільниць.	Відсутність можливості перерахунку. Електронне голосування ускладнює або унеможлиблює перерахунок голосів у разі потреби.

Продовж. табл. 3.1

1	2
Точний реєстр виборців. Електронна система реєстрації може забезпечити більшу точність та актуальність списків виборців.	Правові та етичні питання. Використання електронного голосування потребує чіткого законодавчого регулювання та етичних норм для захисту конфіденційності та безпеки.
Захист від псування бюлетенів. Система електронного голосування унеможливує випадкове або навмисне псування бюлетенів.	

Обираючи виборчу систему для України, варто враховувати досвід інших країн і рекомендації, зокрема Венеціанської комісії, щодо ретельного підходу до реформування виборчої системи. Впровадження нового типу виборчої системи потребує аналізу попереднього досвіду використання мажоритарної, змішаної та пропорційної систем з закритими списками. На наш погляд, це є необхідним і важливим кроком у вирішенні проблем виборчого процесу. Необхідно персоніфікувати голосування, а запровадження відкритих списків кандидатів на цьому етапі дозволить підтримувати загальнонаціональний характер політичних партій. Це значний крок уперед у виборчому процесі.

Аналізуючи виборчі системи, було виділено найважливіші показники, які за критерієм впливу на результати виборів поділяються на формувальні та сумарні. Формувальні показники включають ті, що безпосередньо впливають на результат виборів: виборча формула, кількість мандатів у виборчому окрузі, електоральний поріг і структура бюлетеня. Сумарні показники, які не впливають на результати, використовуються для аналізу та порівняння результатів голосування під час різних виборів [6, с. 53]. До них належать ефективна кількість партій і парламентських партій, електоральна мінливість, показники диспропорційності, залученості та заміщення.

У контексті аналізу можливостей впровадження електронного голосування важливу роль відіграє показник залучення, оскільки він

безпосередньо пов'язаний з явкою виборців. Цей показник визначається відсотком голосів, які враховуються при формуванні представницького органу.

Впровадження електронної демократії, зокрема електронного голосування, є необхідним кроком для України. З огляду на наш високий науково-технічний потенціал, ми не повинні стояти осторонь процесу впровадження наукових і технічних досягнень у всі сфери суспільного життя, зокрема у виборчий процес. Це дозволить проводити демократичні вибори з високим рівнем довіри громадян до виборчого процесу, а також забезпечить стабільність і ефективність виборчої системи на етапах голосування, підрахунку голосів і оголошення результатів [35].

Отже, керівництву нашої держави та суспільству ще багато належить зробити. Нам необхідно набратися впевненості й терпіння, та робити більш рішучі кроки для покращення не лише виборчого процесу, а й усього суспільно-політичного життя в Україні.

ВИСНОВКИ

За результатами кваліфікаційного дослідження можна зробити наступні висновки:

Перше, демократія – це не просто політичний режим, а й система цінностей, принципів та механізмів, що пронизують усі сфери суспільного життя. Її сутність та практичне втілення досліджуються в рамках різних наукових підходів, які доповнюють один одного, даючи комплексне уявлення про цю складну й багатогранну систему.

Емпіричний підхід ґрунтується на вивченні реального досвіду демократичних країн. Він показує, що демократія – це не просто абстрактна теорія, а цілком життєздатна практика з різними формами та інститутами.

Друге, основі демократії лежать фундаментальні цінності: моральні, політичні, юридичні та економічні. Ці цінності визначають поведінку людей, структуру суспільства та його інституцій. Вони роблять демократію не просто формою правління, а й способом життя, що ґрунтується на повазі до прав людини, свободи, рівності та верховенстві права. Панівні в суспільстві цінності відіграють важливу роль у функціонуванні демократії. Вони відображають переконання людей і те, що для них є важливим. Ці цінності стають орієнтирами для політичного курсу та законодавчих актів, а також визначають рівень громадянської активності.

Третє, у процесі визначення законодавчого закріплення демократизації українського суспільства було встановлено, що пріоритет у забезпеченні конституційного ладу належить народу України. Він є носієм суверенітету, єдиним джерелом влади і має виключне право визначати та змінювати конституційний лад в Україні.

Окрім Конституції, важливу роль у гарантуванні конституційного порядку відіграє конституційне законодавство, яке охоплює закони про вибори, референдуми, політичні партії та інші об'єднання, державні органи,

територіальні органи тощо. Важливими є також норми адміністративного, кримінального, інформаційного, митного та військового права.

Четверте, досліджуючи референдум як форму безпосередньої демократії, було встановлено, що цей інститут забезпечує пряме волевиявлення громадян. До типів референдумів належать:

- обов'язкові та факультативні референдуми;
- конституційні, законодавчі референдуми, а також референдуми щодо міжнародних договорів;
- референдуми за народною ініціативою та ініціативою органів влади;
- установчі, відхиляючі та відкладальні референдуми;
- імперативні та консультативні референдуми;
- загальнонаціональні та місцеві референдуми.

П'яте, дослідження виборів як механізму народного волевиявлення у формуванні представницьких органів влади показало, що вибори є ключовим засобом легітимізації влади. Завдяки виборам громадяни обирають своїх представників у державних органах і органах місцевого самоврядування, надаючи їм мандат на реалізацію суверенних прав у межах, визначених Конституцією.

Шосте, Термін «електронне голосування» охоплює широкий спектр систем, в яких електронні компоненти використовуються на різних етапах виборчого процесу. Важливо розуміти, що електронне голосування не обмежується лише загальнодержавними виборами, але також може бути застосоване на рівні місцевого управління. Воно ефективно використовується у колегіальних урядових установах, на референдумах, під час голосування за допомогою петицій, а також на виборах ректорів, студентських органів самоврядування і органів управління інших організацій.

Сьоме, простота та зручність використання електронного голосування можуть стимулювати більш активну участь молоді та ширше представництво національних меншин, тим самим збільшуючи загальну явку на виборах. Ця технологія допомагає усунути людський фактор, який може викликати підозри

та суперечки щодо виборів. Ключовою умовою для впровадження електронного голосування є інформування населення про його переваги та особливості. Завдяки електронному голосуванню ми можемо підвищити довіру громадян до виборчого процесу в цілому.

Восьме, для сучасної України, незважаючи на збройну агресію, питання зміцнення демократичності політичної системи залишається надзвичайно важливим. Для цього необхідно вдосконалювати виборчу систему, оскільки вибори є ключовою ознакою демократії. Використання елементів електронної демократії є доцільним кроком у цьому напрямку. Найбільш підходящою для цього є система консолідованої демократії, яка довела свою ефективність у країнах перехідного типу з різномірним суспільством. Крім того, в умовах збройної агресії в країні сформувався достатній рівень консенсусу щодо демократії як безальтернативної форми політичного режиму та системи.